

Shaxnoza AXMEDOVA,

O'zbekiston Milliy universiteti Sotsiologiya kafedrasida tayanch doktoranti

E-mail: shahnozahmedova9494@gmail.com

Tel: (90) 033 48 22

O'zMU dotsenti, sot.f.f.d. (PhD) Jiyanmuratova G.Sh. taqrizi asosida

INFLUENCE OF MIGRATION PROCESSES ON THE FUNCTIONALITY OF THE INSTITUTION OF FAMILY

Annotation

This article analyzes the impact of the transnational migration process on society and the institution of family. Since most countries in the world are either sending or receiving countries, it is only natural that migration affects some aspects of life. This phenomenon seriously affects not only the migrant himself, but also the family members around him. This is especially evident in societies based on national values. If some scientists, based on their research, believe that emigration helps strengthen the family, others believe that the opposite is true. Today, this has become one of the serious problems for Uzbekistan, which is one of the leaders in the number of labor migrants in Central Asia.

Key words: Migration, the institution of the family, influence, society, integration, assimilation, family relations.

ВЛИЯНИЕ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ИНСТИТУТА СЕМЬИ

Аннотация

В данной статье анализируется влияние транснационального миграционного процесса на общество и институт семьи. Поскольку большинство стран мира являются либо отправляющей, либо принимающей страной, вполне естественно, что миграция влияет на некоторые аспекты жизни. Это явление серьезно затрагивает не только самого мигранта, но и окружающих его членов семьи. Особенно это проявляется в обществах, основанных на национальных ценностях. Если некоторые ученые, опираясь на свои исследования, считают, что эмиграция способствует укреплению семьи, то другие считают, что все наоборот. На сегодняшний день это стало одной из серьезных проблем и для Узбекистана, который является одним из лидеров по количеству трудовых мигрантов в Центральной Азии.

Ключевые слова: Миграция, институт семьи, влияние, общество, интеграция, ассимиляция, семейные отношения.

MIGRATSIYA JARAYONLARINING OILA INSTITUTI FUNKSIONALLASHUVIGA TA'SIRI

Annotatsiya

Ushbu maqolada hozirgi kunda transmilliy ko'rinishdagi migratsiya jarayonining jamiyatga va oila institutiga ta'siri tahlil etilgan. Dunyo mamlakatlarining aksariyat qismi jo'natuvchi yoki qabul qiluvchiga aylangan bir paytda migratsiyani xayotning qaysidir jabxalariga ta'sir o'tkazishi tabiiy xol. Bu fenomen nafaqat migrantning o'ziga balki, atrofidagi oila a'zolariga ham jiddiy ta'sir o'tkazadi. Ayniqsa, milliy qadriyatlarga asoslangan jamiyatlarda buni yaqqol ko'rishimiz mumkin. Ayrim jahon olimlari o'zlarining tadqiqotlariga asoslanib, muhojirlik oilalarni mustahkamlashga ham xizmat qiladi deb hisoblasa, ba'zilari esa buning aksi degan fikrda. Bugungi kunda Markaziy Osiyoda mehnat migrantlari soni bo'yicha yetakchilardan bo'lgan O'zbekiston uchun ham bu jiddiy muammolardan biriga aylangan.

Kalit so'zlar: Migratsiya, oila instituti, ta'sir, jamiyat, integratsiya, assimilyatsiya, oilaviy munosabatlar.

Kirish. Oila ko'p asrlik ma'naviy qadriyatlarga ega bo'lgan ijtimoiy institutdir. Jamiyatning bir bo'g'ini sifatida u doimiy o'rganish va tadqiq etilishga ehtiyoj sezadigan tadqiqot ob'yekti hisoblanadi. Globalizatsiya, avlodlar almashinuvi, qadriyatlar yemirilishi, begonalashuv va migratsiya jarayonlari kuzatilayotgan bir davrda uning dolzarbligi yanada ortadi. Bugungi kunda dunyo bo'ylab migrantlar soni keskin ortmoqda. BMTning iqtisodiy va ijtimoiy ishlar departamenti (UNDESA) hisob-kitoblariga ko'ra, bugungi kunda dunyo aholisining uch foizdan ortig'i muhojirlardir [1]. O'zbekiston ham shular qatorida bo'lib, tashqi mehnat migrantlari soni bo'yicha Markaziy Osiyoda yetakchilardan hisoblanadi. 2022 yil 1 aprel holatiga ko'ra, mamlakat tashqarisidagi O'zbekiston mehnat muhojirlari soni 2,4 mln.ni tashkil etadi. Ulardan 76 %ini erkaklar va 24 %ini ayollar tashkil etadi. O'zbekistondan asosan yetarli malakaga ega bo'lmagan ishchilar va o'rta maxsus ma'lumotga ega bo'lganlar iqtisodiy yetishmovchilik va zaif ijtimoiy vaziyatini yaxshilash maqsadida xorijga ishlash uchun chiqib ketadilar. Bugungi kunda muhojirlarning 51,6 %i qurilish, 12,3 %i qishloq xo'jaligi, 9,2 %i foizi sanoat, 8,5 %i savdo va boshqa sohalarda mehnat faoliyatini olib bormoqda [2].

Mustaqillikni dastlabki yillarida ommaviy migratsiya jarayoni unchalik e'tiborni tortmagan. Hozirgi kunga kelib, uning salbiy oqibatini oilalar o'rtasidagi ajrashishlar, ayollarga va bolalarga nisbatan maishiy zo'ravonlik, suisid holatlari ortishi, ota-onalaridan alohida ulg'ayayotgan bolalarning reproduktiv va ruhiy salomatligining izdan chiqishi kabi holatlarda ko'rishimiz mumkin. Ayniqsa, global miqyosdagi iqtisodiy va siyosiy vaziyat, pandemiya mehnat migrantlari va ularning oilalari uchun turli qo'shimcha muammolarni keltirib chiqardi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 15 sentabrda "Xavfsiz, tartibli va qonuniy mehnat migratsiyasi tizimini joriy qilish chora-tadbirlari" to'g'risida 4829-sonli Qarori qabul qilindi. Unga muvofiq xorijda ishlayotgan fuqarolarga nisbatan munosabat tubdan o'zgarib, mehnat migrantlari bilan muloqot o'rnatildi, ularning muammo va ehtiyojlarini o'rganish hamda hal qilish bo'yicha yangi tizim joriy qilindi [3].

2022 yil 1 martdagi "Xorijda vaqtincha mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolarini va ularning oila a'zolarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar" to'g'risidagi 149-sonli qarorga ko'ra, xorijda mehnat migrantlarini huquqiy himoya qilish, ish joylaridagi muammolarini tizimli ravishda o'rganish, ularni hal qilish bo'yicha zarur amaliy yordam ko'rsatish choralari ko'rilmog'ida. Shu bilan birga, ularning oila a'zolarini ijtimoiy himoyalash, iqtisodiy qo'llab-quvvatlash, farzandlariga kasb-hunar sirlarini o'rgatish va tadbirkorlik loyihalarini qo'llab-quvvatlash, turli ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarga jalb etish keltirib o'tilgan [4].

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Migratsiya sohasidagi dastlabki chuqur nazariy tadqiqotlar E.G.Ravenshteynga tegishli bo'lib ilmiy doirasiga ilk bor "aholi migratsiyasi" tushunchasini olib kirgan. O'zining

“migratsiya qonuni”da aholi migratsiyasiga tegishli bo‘lgan 11 ta asosiy qonuniyatlarni keltirib o‘tgan. Ravenshteynning ilmiy izlanishlari keyingi tadqiqotlar uchun asosiy manba bo‘lib xizmat qilmoqda [5].

Amerika empirik sotsiologiyasi, xususan, Chikago maktabining rivojlanishi migratsiya jarayonlarini o‘rganishdagi ilmiy asarlardan biri – F. Znanetskiy va U. Tomaslar tomonidan yozilgan “Polshalik dexqon Yevropada va Amerikada” 5 jildlik asari paydo bo‘lishiga sabab bo‘ldi [6]. Unda olimlar migrantlarning shaxsiy hujjatlari yordamida o‘zlari va oila a‘zolarida kechgan moslashuv jarayonlarini sifatli tadqiqot usullari yordamida tahlil etgan va ushbu keng miqyosdagi tadqiqot migratsiya jarayonlarini sotsiologik tadqiq etishdagi eng yirik manba hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Migratsiya va uning oilaga ta‘sirini o‘rganish holatlari XX asrning ikkinchi yarmida Shimoliy Amerika va Osiyo Tinch okeani mintaqasi hududida dastlabki tadqiqotlar olib borila boshlandi. Tadqiqotchilar o‘rtasida muhojirlikning oilaga ta‘sirini turli rakurslardan o‘rganilganligini ko‘rishimiz mumkin.

E. Kofmann o‘z tadqiqotida migratsiyada oilaning roli va funksiyasini 3 jihatdan: nazariy, metodologik va empirik tadqiq etgan. Birgalikdagi migratsiyaning oilaga ta‘sirini bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqot natijalari quyidagilarni ko‘rsatdi:

oila muxojirlarning jo‘nab ketayotgan mamlakatiga adaptatsiya bo‘lish jarayonini osonlashtiradi;

migratsiya oilaviy munosabatlarni yanada mustahkamlab boradi;

oila - jarayon davomida vujudga keladigan ruhiy bosimlarni yengishga yordam beradi.

Bundan tashqari tadqiqotchi qabul qiluvchi mamlakatga oilalarning moslashuvi va assimilyatsiyasi jarayonini o‘zgaruvchi uchta tuzilmaga ajratgan:

er-xotin munosabatlari;

ota-ona va bola munosabatlari;

aka-uka va opa-singil munosabatlari [7].

Oiladan alohida bo‘lgan migratsiya jarayoni esa har ikki taraf uchun salbiy oqibatlariga ega, u oilaning rivojlanishi va barqarorligining izdan chiqishiga sabab bo‘ladi. Tadqiqotchi L. Nazarxudoyeva salbiy ta‘sir ko‘rsatuvchi omillarni Tojikiston misolida tahlil qilgan [8]. Unga ko‘ra:

sog‘lom oilaning o‘zgarishiga hissa qo‘shishi, ota-ona va er-xotin munosabatlarining o‘z o‘rnida bo‘lmasligi, natijada esa farzandlarda devyatsiya, ayollarda esa ruhiy muammolar yuzaga keladi;

madaniy uzluksizlik va milliy qadriyatlarining yo‘qolishiga olib kelishi mumkin.

Tahlil va natijalar. Migrantlar sonining ortib borishi jarayonning yangi xususiyatlarini va shakllarini vujudga keltirmoqda. Ijtimoiy-madaniy muhitga moslashish, madaniyatlararo integratsiyalashuv, transmilliy xususiyatlarning yuzaga kelishi, qadriyatlar to‘qnashuvi, shaxsning oldida yangi psixologik muammolarning paydo bo‘lishini e‘tiborga olib ular bilan individual ishlash mexanizmini yaratish dolzarb ahamiyat kasb etadi [9].

Erazm Notterdam universiteti doktori M.Xendriks e‘lon qilgan tadqiqot natijalariga ko‘ra, migrantlarning baxtliklik ko‘rsatkichi ular qaysi hududga ko‘chib o‘tganligi bilan bevosita bog‘liq. Markaziy Osiyoliklarning aksariyati, G‘arbiy Yevropada Sharqiy Yevropa va MDH davlatlariga nisbatan o‘zlarini baxtli his etishi aniqlangan [10].

Shu o‘rinda, oila va yaqinlardan ajralish, til va madaniy baryerlar tufayli qabul qiluvchi mamlakatda ijtimoiy izolyatsiya va kamsitilishning ta‘sirini ham unutmaslik zarur. Ular o‘zlari va oilalari uchun munosib iqtisodiy hayot yaratish uchun og‘ir badal to‘lashga majbur bo‘ladi.

Xalqaro Gellap institutining 2007 – 2011-yillardagi tadqiqotlariga ko‘ra, Markaziy Osiyolik muhojirlarning oila a‘zolari (tojikistonlik va qirg‘izistonliklar misolida) o‘z yaqinlarining migratsiyada bo‘lishini hayot sifati va ruhiy farovonlik darajasiga ta‘sir o‘tkazmaydi, deb hisoblaydi (ehtimol pul o‘tkazmalari tufayli) [11]. Bundan ko‘rishimiz mumkinki, oilalar uchun migratsiya hayotning ajralmas qismiga aylangan. Yaqinlarining vaqtinchalik migratsiyada bo‘lishi iqtisodiy qiyinchiliklarni bartaraf etishiga ishonishadi.

Migratsiyaning oilaga ta‘sirini migrantning oiladagi maqomiga, vaqt davomiyligi va holatiga (yolg‘iz yoki birgalikda migratsiyada bo‘lishiga) bog‘liq. O‘zbekiston sharoitida quyidagi turdagi keyslar uchraydi:

bir kishidan iborat – ayol yoki erkak;

er-xotin;

er-xotin bolalari bilan;

farzand va boshqalar.

Yuqorida keltirilganidek, agar jarayon davomida oila a‘zolari hamroxlilik qilsa bu oilaning yanada mustahkamlanishi, o‘zaro munosabatlar va qadriyatlarining saqlab qolinishiga olib kelishi mumkin. Lekin Markaziy Osiyo mintaqasida asosan erkaklar noqonuniy va qora ishlar uchun jalb etilyotganligi sababli bu nafaqat oila mustahkamligini balki, migrantning hayotini ham xavf ostiga qo‘yadi. Iqtisodiy manfaat yuqoriligi va huquqiy savodxonlikni yetishmasligi tufayli ularning aksariyat qismi noqonuniy mehnat faoliyatini olib borishga rozi bo‘ladi.

Xulosa va takliflar. Oila institutiga mehnat migratsiyasining ta‘sirini jahon sotsiologiyasida turlicha nazariya, konsepsiya, yondashuv, pozitsiya va yo‘nalishlar asosida tadqiq qilinmoqda. O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda ichki va tashqi migratsiyani tartibga solishga hukumat tomonidan jiddiy e‘tibor qaratilib, tegishli soha olimlari tomonidan tadqiqotlar olib borilmoqda. Lekin aynan migratsiyaning ajrashishlar sonining ortishi, bolalar sog‘lig‘i va ta‘limidagi oqsash, qariyalarning e‘tibordan chetta qolish holatlari bilan aloqadorlik jihatlari borasida yetarlicha ilmiy izlanishlar olib borilmagan va amaliyotga tadbir etilmaganini kuzatishimiz mumkin.

Xalqaro tajribadan foydalangan holda iqtisodiyot, huquqshunoslik, psixologiya va sotsiologiya sohalarini vakillari tomonidan birgalikdagi izlanishlar olib borish va natijalar asosida migratsiyaning salbiy oqibatlarini yumshatish masalasida mexanizmlar ishlab chiqish zarur. Xalqaro darajadagi jarayon bo‘lganligi bois bunda nafaqat mahalliy olimlar, balki davlat va nodavlat tashkilotlar bilan xalqaro miqyosda hamkorlik qilish zarur.

ADABIYOTLAR

1. “Ishchi-migrantlar va ularning oila a‘zolarining haq-huquqlarini muhofazalash to‘g‘risida”gi Xalqaro Konvensiya. BMT Bosh Assambleyasi 1990 yil 18 dekabrda 45/158-sonli rezolyutsiyasi.
2. <https://strategy.uz/index.php?news=1813>
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 15.09.2020 yildagi PQ-4829-son
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 01.03.2022 yildagi PQ-149-son
5. Блинова М.С. Современные социологические теории миграции населения. МГУ. 2008. – С. 8.

6. Dumon W.A. Family and migration 1989 Jun;27(2):251-70. doi: 10.1111/j.1468-2435.1989.tb00255.x.
7. Kofman E. Journal of ethnic Migration and Studies. "Family-related migration: a critical review of European Studies" 2007. – P. 243.
8. Назархудоева Л. Миграционные процессы в таджикстане и стабильность семьи. ХГУ. 2020. – С. 25.
9. Шоумаров Ф.Б. Мигрант оилаларнинг этномаданий-психологик модели // Academic research in educational sciences. Volume 4. TMA Conference. 2023. Б. 608-612.
10. J. F. Helliwell, R.Layard and Jeffrey D. Sachs. World Happiness Report. 2018. P. 63.
11. Счастье в миграции: какова ситуация в Центральной Азии? CAA NETWORK, 26 марта 2018 г.